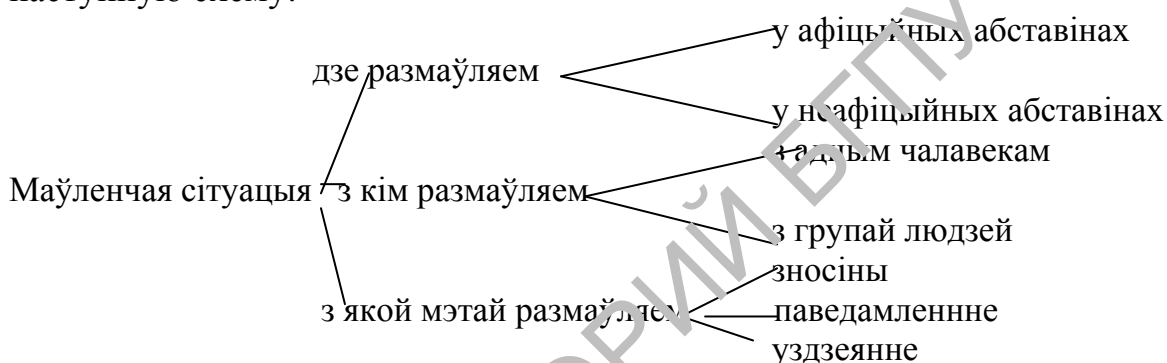

ВЫВУЧЭННЕ СТЫЛІСТЫКІ Ё 10 КЛАСЕ

У. П. Саўко, кандыдат педагагічных навук,
дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства
БДПУ імя Максіма Танка

Асноўная задача вывучэння стылістыкі ё 10 класе – узнаўленне, падагульненне і сістэматызацыя ведаў старшакласнікаў пра стылі маўлення, пра асаблівасці ўжывання лексічных адзінак, марфалагічных форм і сінтаксічных канструкцый у розных функцыянальных стылях.

Улічваючы тое, што размежаванне стыляў маўлення асноўваецца на розных тыпах маўленчых сітуацый, працу па стылістыцы пажадана пачаць з узнаўлення паняцця “маўленчая сітуацыя”. Для гэтага можна выкарыстаць наступную схему:

У выніку школьнікі павінны ўспомніць, што выбар стылю маўлення залежыць ад таго, дзе мы размаўляем, з кім і з якой мэтай, гэта значыць ад маўленчай сітуацыі.

Для замацавання ведаў, удасканалення ўменняў вучняў правільна вызначаць прыметы маўленчай сітуацыі можна прапанаваць наступныя практыкаванні:

1. Прачытайце тэксты. Пра што ў іх гаворыцца – пра адну і тую ж з’яву ці пра розныя? Як гаворыцца – аднолькава ці па-рознаму? У якой сітуацыі маўлення можа быць выкарыстаны кожны з гэтых тэкстаў, якая мэта кожнага з гэтых выказванняў?

1

*А дождж шуміць, а дождж гудзе
І бліжэй-бліжэй ён ідзе
І даль туманам засцілае.
Упала кропля і другая,
За імі цэлым вадаспадам
Буйныя каплі, як бы градам,
Па лісцях дуба сёканулі
Ды далей сетку пацягнулі.
І вось жахнула бліскавіца,*

1

*Як вогнямгненная крыніца,
І гром-пярун сталёвым бічам,
Бы нейкі звер страшэнным лычам,
Арэ, трасе, калоціць хмары,
Зямлю, надземныя абшары...*

Я. Колас

2

Навальніца – атмасферная з’ява, непагода з маланкай, грамам, дажджом або градам і моцным ветрам. Ва ўмераных шыратах навальніцы адбываюцца, як правіла, у летнія месяцы. Першай прыметай прыбліжэння навальніцы служыць з’яўленне кучава-дажджавых аблокаў.

3

Ну і надвор’е! Маланкі нібы разразаюць неба! Дождз ліе як з вядра. А вецер такі, што голаву можа адарваць!

2. Як вы разумееце выразы “афіцыйныя абставіны” і “неафіцыйныя абставіны”? Згрупуйце словы ў наступным парадку: а) абазначаюць афіцыйныя абставіны; б) абазначаюць неафіцыйныя абставіны.

Дома, у гасцях у знаёмых, на ўроку, у музеі, у школе на перапынку, у грамадскім транспарце, на сходзе, у паходзе.

3. Раствлумачце лексічнае значэнне слоў “зносіны”, “паведамленне”, “уздзеянне”. Прачытайце прыклады і вызначце, якія з названых маўленчых сітуацый абазначаюць працэс: а) зносін б) паведамлення; в) уздзеяння.

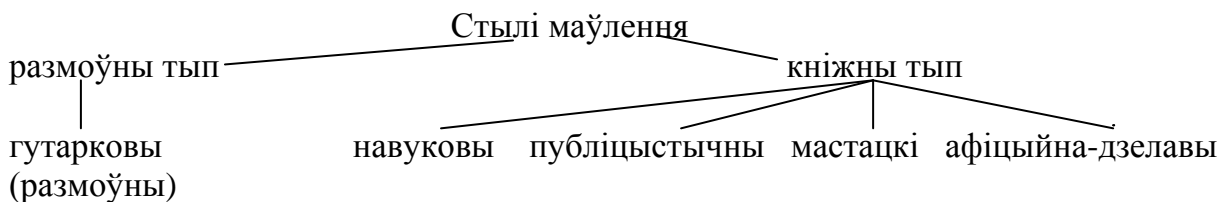
Чытаць лекцыю, выступаць з прапановай на сходзе, абменьвацца думкамі аб прачытанай кнізе, адказваць тэму на ўроку, выступаць на ўроку з дакладам, раскажыце малодшым школьнікам пра неабходнасць аховы навакольнага асяроддзя.

Пасля ўзнаўлення ведаў пра маўленчую сітуацыю, яе прыметы можна прыступіць да паўтарэння і сістэматызацыі вывучанага пра стылі маўлення. Працу мэтазгодна пачынаць з узнаўлення і паглыблення ведаў вучняў пра тое, што такое “стылістыка” і “стыль маўлення”. У выніку паведамлення настаўніка або даклада вучня старшакласнікі ўзгадаюць, што слова “стылістыка” паходзіць ад лацінскага *stulos* – ‘палачка для пісьма’. Такімі палачкамі пісалі на пяску, на васкавых пласцінках. Зараз стылістыка – гэта раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца функцыянальныя стылі маўлення і асаблівасці ўжывання ў іх моўных сродкаў.

Галоўным паняццем стылістыкі з’яўляецца *стыль*. Функцыянальны *стыль* – гэта разнавіднасць маўлення, якая адрозніваецца сістэмай моўных

сродкаў і абслугоўвае пэўную сферу дзейнасці чалавека: навуковую, грамадска-палітычную, бытавую і інш.

Пасля гэтага трэба прапанаваць вучням успомніць, якія функцыянальныя стылі існуюць. Узнаўленню ведаў будзе садзейнічаць наступная схема:

Школьнікам трэба нагадаць, што ў аснову гэтага размежавання пакладзены пэўныя фактары, галоўны з якіх – сфера зносін. Істотныя адрозненні назіраюцца і ў камунікатыўнай функцыі мовы: для гутарковага стылю асноўнай з’яўляецца функцыя зносін, а для кніжных – функцыя паведамлення. Адрозненні паміж размоўнай і кніжнай мовай у значнай ступені вызначаюцца і формай маўлення – вуснай ці пісьмовай, дыялагічнай ці маналагічнай: у аснове гутарковага стылю ляжыць вусны дыялог, а ў аснове кніжных стыляў – пісьмовы маналог.

Узнавіць веды дзесяцікласнікаў пра **гутарковы стыль** можна з дапамогай наступнай табліцы:

Гутарковы стыль

Сфера выкарыстання	Мэта выкарыстання	Асноўныя стылёвыя рысы	Характэрныя моўныя сродкі
Гутарка, размова, асабістая перапіска	Абмен думкамі, пачуццямі	1. Экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць. 2. Адносіны да з’яў і падзей выражаны. 3. Перавага дыялагічнага маўлення.	1. Словы, што выражаюць пачуцці, настрой, даюць ацэнку прадметам, з’явам, падзеям. 2. Словы з пераносным значэннем. 3. Займеннікі, часціцы, выклічнікі. 4. Сказы са звароткамі, простае мовай; няпоўныя сказы, словы-сказы; пыталыя, пабуджальныя, клічныя сказы.

Працуючы з табліцай, вучні ўспомняць, што гутарковы стыль абслугоўвае пераважна бытавую сферу, а асноўная мэта выказванняў – зносіны. Гутарковаму маўленню ўласцівыя экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць, жывое, вольнае ў выбары слоў і выразаў маўлення, тут выразна бачныя адносіны аўтара да суб’ядніка, да таго, пра што яны размаўляюць. Моўныя

асаблівасці гутарковага стылю тлумачацца неафіцыйным характарам адносін паміж удзельнікамі гутаркі, адсутнасцю папярэдняй падрыхтоўкі да размовы.

Для замацавання ведаў, удасканалення неабходных уменняў і навыкаў можна прапанаваць наступныя заданні:

1. Прачытайце сінанімічныя рады. Якія словы ў іх гутарковыя?

1. *Жартаўнік, весялун, аптымiст, пустасмех, гумарыст, рагатун.*
2. *Нядобра, кепска, млосна, дрэнна, ніякавата, моташна.*
3. *Ніколькі, ніколечкі, нічагуткі, нічагусенькі, ані, зусім.*

2. Прачытайце тэкст. Якія стылёвыя рысы ўласцівыя дыялогу Мірона і Віктара? Знайдзіце ў тэксце моўныя сродкі, характэрныя для гутарковага стылю.

– *Ды не хістай! Бачыш, што...*

Віктар, які стаяў і кіраваў чоўнам, не паспеў дагаварыць і наваліўся на дно. Душагубка яшчэ больш захісталася, зачарпнула вады.

– *Ну вось, бачыш, што ты зрабіў!* – сказаў Віктар.

– *Ды ты ж сам вінаваты, – агрызнуўся Мірон. – Перад кім было фанабэрыца, што спрытна спраўляешся з гэтай душагубкай?*

– *Ну і справіўся б, каб ты сядзеў ці а...*

– *Я ж і сядзеў, а вось ты забыўся, у якім чэрапе едзеш. Навошта стаяў ва ўвесь рост? Давай лепш вычарпваем ваду.*

– *А чым будзеш вычэрпваць? Чарпак узяў?*

– *А ты ўзяў?*

– *Ды хто ж ведаў, што гэта калода будзе цячы?*

Паводле Я. Маўра

Для ўзнаўлення і сістэматызацыі ведаў вучняў пра **навуковы і мастацкі стылі** можна выкарыстаць наступныя тэксты:

1. *Прыпяць – рака ў Беларусі і на Украіне, правы прыток Дняпра. Даўжыня – 761 кіламетр, плошча басейна 114,3 тыс. км². Працякае па Палескай нізіне. Сярэдні расход вады 448 м³/с. Злучана Дняпра-Бугскім каналам з Віслай і Дняпра-Нёманскім з Нёманам. Суднаходная на 591 км ад вусця.*

СЭС

2. *Якая цікавая і прыгожая Прыпяць! Шырачэзныя, як вокам обняць, паплавы з густым покрывам стракатых красак замыкаюцца на даляглядзе дубровамі і грабнякамі. Старыя рэчышчы, бясконцыя азёры... Шматлікія дробныя прытокі ва ўсіх напрамках праразаюць раку. Часам яна падзяляецца на рукавы, глыбокімі затокамі падступае да вёсак і лясоў.*

Няспынна і ўпарта точыць Прыпяць берагі з залатымі пяскамі, з пляскам і грукатам скідвае ў сваю плынь спрадвечныя дубы, шпурляе і круціць іх на перакатах, засмоктвае вірамі, кладзе на дно шырокіх плёсаў. І

вясной, і летам, і восенню працаўніца-Прыпяць пружка імчыць да Дняпра, несучы на лагоднай і шчодрой плыні цэлы флот цеплаходаў і барж.

Паводле В. Ждановіча

У час супастаўлення двух тэкстаў вучні ўспамінаюць, што навуковы стыль выкарыстоўваецца ў сферы навукі і адукацыі, тэхнікі і вытворчасці. Гэта стыль навуковых артыкулаў, падручнікаў, слоўнікаў, энцыклапедый, дакладаў і выступленняў на навуковыя тэмы. Галоўная функцыя навуковага стылю – перадача навуковай інфармацыі, дакладных звестак аб прадметах і з’явах навакольнай рэчаіснасці.

Асноўнымі рысамі навуковага стылю з’яўляюцца лагічнасць выкладу, дакладнасць і аб’ектыўнасць, абагульненасць і абстрагаванасць. Адносіны да з’яў і падзей тут не выражаны. Для навуковага стылю характэрна маналагічная форма маўлення.

У навуковых тэкстах шырока выкарыстоўваюцца тэрміны, словы з прамым значэннем, абстрактная лексіка, для іх характэрна перавага ва ўжыванні назоўнікаў і прыметнікаў над дзеясловамі. Тут часта сустракаюцца складаназалежныя сказы, сказы з прамым парадкам слоў, сказы з дзеепрыметнікавымі і дзеепрыслоўнымі зваротамі, з аднароднымі членамі. У навуковым маўленні амаль не сустракаюцца пыталыя і клічныя сказы, а таксама іншыя сродкі выражэння эмацыянальнасці і экспрэсіўнасці.

Мастацкі стыль (стыль мастацкай літаратуры) абслугоўвае духоўную сферу жыцця грамадства. Гэта стыль мастацкіх твораў розных жанраў: апавяданняў, аповесцей, раману, паэмы і інш. Галоўная асаблівасць мастацкага стылю – адзіноства рэалізацыі камунікатыўнай і эстэтычнай функцый. У мастацкім тэксце слова не толькі перадае пэўны змест, але і, з’яўляючыся сродкам фарміравання мастацкіх вобразаў, уздзеінічае на думкі і пачуцці чытача.

Мове мастацкай літаратуры ўласцівыя вобразнасць, эмацыянальнасць, экспрэсіўнасць. Гэтыя якасці дасягаюцца шырокім ужываннем вобразна-выяўленчых сродкаў (тропаў, фігур), сінонімаў, розных стылявых пластоў лексікі. Тут можна знайсці дыялектныя і ўстарэлыя словы, тэрміналагічныя моўныя адзінкі, неалагізмы, жарганізмы і інш., аднак іх ужыванне павінна быць стылістычна апраўдана, падпарадкавана аўтарскай задуме.

Сістэматызацыі ведаў вучняў будуць садзейнічаць наступныя табліцы, якія можна запаўняць у час аналізу тэксту ці выкарыстоўваць у гатовым выглядзе:

Навуковы стыль

Сфера выкарыстання	Мэта выкарыстання	Асноўныя стылёвыя рысы	Характэрныя моўныя сродкі
Падручнікі, навуковыя артыкулы,	Перадача навуковай інфармацыі,	1. Лагічнасць, дакладнасць, аб’ектыўнасць,	1. Тэрміны, словы з прамым значэннем, абстрактная лексіка.

слоўнікі, даклады і выступленні на навуковыя тэмы і інш.	дакладных звестак аб прадметах і з’явах	абагульненасць. 2. Адносіны да з’яў і падзей не выражаны. 3. Маналагічная форма маўлення.	2. Перавага назоўнікаў і прыметнікаў над дзеясловамі. 3. Сказы з прамым парадкам слоў, з дзеепрыметнікавымі і дзеепрыслоўнымі зваротамі, з аднароднымі членамі, складаназалежныя сказы, апавядальныя сказы.
--	---	---	--

Мастацкі стыль

Сфера выкарыстання	Мэта выкарыстання	Асноўныя стылёвыя рысы	Характэрныя моўныя сродкі
Мастацкія творы	Вобразнае, маляўнічае апісанне словамі пэўнага прадмета, з’явы, стварэнне мастацкіх вобразаў, уздзеянне на думкі і пачуцці чытача.	1. Вобразнасць, эмацыянальнасць. 2. Адносіны да з’яў і падзей выражаны.	1. Словы, што выражаюць пачуцці, настрой аўтара. 2. Словы з пераносным значэннем, сінонімы, розныя стылявыя пласты лексікі. 3. Апавядальныя, пыталныя, клічныя сказы.

Для ўдасканалення ўменняў і навыкаў дзесяцікласнікаў можна прапанаваць наступныя заданні:

1. Прачытайце сказы. Вызначце, у якім стылі маўлення іх можна сустрэць. Абгрунтуйце свой адказ.

1. *Як ты дорага мне, мая родная мова! Мілагучнае, звонкае, спеўнае слова!* (Н. Гілевіч). 2. *Эпітэт – вобразнае азначэнне, якое характарызуе прадмет, чалавека, жыццёвую з’яву, вылучае і дае мастацкае акрэсленне істотнай рысы ці прыметы якога-небудзь прадмета, з’явы, ацэньвае гэты прадмет ці з’яву, выклікае пэўныя эмацыянальныя адносіны да іх* (Н. Гаўрош). 3. *Расчасалі вішні шоўкавыя касы, уранілі долу снежавы вянок* (П. Трус). 4. *Заснулі ціхія бярозы ўночы пад акном* (А. Астрэйка). 5. *Троп – адзін з найважнейшых прыёмаў стварэння мастацкага вобраза ў літаратуры, пры якім слова набывае актыўны выяўленчы характар, выражае пэўныя пачуцці, эстэтычную ацэнку жыццёвай з’явы* (М. Лазарук, А. Ленсу).

2. Прачытайце тэкст, вызначце, да якога стылю маўлення ён адносіцца. Абгрунтуйце свой адказ.

Ландыш – шматгадовая травяністая расліна. Цвіце ў маі – чэрвені. Народныя назвы – краснак, камвалея лесавая. Сцябло невысокае, трохграннае, кветкі белыя, вельмі духмяныя. У аднабокiх гронках звычайна да дваццаці званочкападобных кветчак. Вакол гронкі два-тры эліпсападобныя жылкаватыя завостраныя лісты. Каштоўная лекавая і дэкаратыўная расліна.

Паводле У. Аляхновiча

3. Трансфармуіце тэкст папярэдняга практыкавання ў тэкст у мастацкім стылі.

Асаблівую ўвагу пры паўтарэнні і сістэматызацыі вывучана пра стылі маўлення пажадана надаць афіцыйна-дзелавому стылю. Гэта абумоўлена тым, што веды, уменні і навыкі, набытыя школьнікамі пры вывучэнні гэтай тэмы, маюць ярка выражаную практычную накіраванасць.

Афіцыйна-дзелавы стыль, як вядома, выкарыстоўваецца ў сферы афіцыйных, дзелавых адносін, гэта значыць адносін, якія ўзнікаюць паміж дзяржаўнымі органамі, паміж арганізацыямі ці ўнутры іх, паміж арганізацыямі і прыватнымі асобамі ў працэсе вытворчай, гаспадарчай, юрыдычнай дзейнасці. Гэта стыль дзяржаўных законаў, указаў, дагавораў і пагадненняў, канцылярскай дакументацыі і інш.

Вучням таксама трэба нагадаць, што афіцыйна-дзелавы стыль мае некалькі разнавіднасцей, або падстыляў, якія адрозніваюцца паміж сабой і сферай выкарыстання, і мэтамі, і лінгвістычнымі асаблівасцямі. Так, заканадаўчы падстыль выкарыстоўваецца ў законах, указах, урадавых пастановах і інш. і выконвае функцыю прадпісання, арганізацыі. Адміністрацыйна-канцылярскі падстыль уласцівы дзелавым паперам: заяве, пратаколу, дэвідцы і інш. Яго функцыя – перадаць інфармацыю. Дыпламатычны падстыль характэрны для міждзяржаўных пагадненняў, канвенцый, камюніке і інш. Мэта яго выкарыстання – арганізацыя, рэгуляванне, уздзеянне, перадача інфармацыі.

Асноўнымі прыметамі афіцыйна-дзелавога стылю з’яўляюцца канстатацыйна-прадпісальны характар дакументаў, дакладнасць, высокая ступень стандартызацыі, неасабовасць выкладу.

Мова афіцыйна-дзелавога стылю мае пэўныя асаблівасці. Гэта шырокае ўжыванне спецыяльнай тэрміналогіі (лексіка справаводства), стандартных сродкаў (так званых “моўных штампаў”), адсутнасць эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі і інш. У афіцыйных тэкстах часта выкарыстоўваюцца аддзяслёўныя назоўнікі, адносныя прыметнікі і амаль адсутнічаюць формы 1-й і 2-й асобы займеннікаў і дзеясловаў. Афіцыйна-дзелавому маўленню характэрны складаныя сказы, дзеепрыметнікавыя і дзеепрыслоўныя звароты, канструкцыі са складанымі злучнікамі і адыменнымі прыназоўнікамі.

Для замацавання і сістэматызацыі ведаў вучням можна прапанаваць наступнае заданне:

Прачытайце ўрывак з Грамадзянскага кодэкса Рэспублікі Беларусь. У якой сферы грамадскіх адносін выкарыстоўваецца гэты дакумент? Якія прыметы афіцыйна-дзелавога стылю ён мае? Знайдзіце ў тэксце моўныя сродкі, уласцівыя афіцыйна-дзелавому маўленню.

Артыкул 18. Імя грамадзяніна.

1. Грамадзянін набывае і ажыццяўляе правы і абавязкі пад уласным іменем, якое ўключае прозвішча, уласнае імя і імя па бацьку (калі такое ёсць), калі іншае не выцякае з заканадаўства.

У выпадках і парадку, прадугледжаных заканадаўствам, грамадзянін можа выкарыстоўваць псеўданім (выдуманнае імя).

2. Грамадзянін можа змяніць сваё імя ў парадку, устаноўленым заканадаўствам. Перамена грамадзянінам імені не з'яўляецца падставай для спынення ці змянення яго правоў і абавязкаў, набытых пад ранейшым іменем.

Грамадзянін абавязаны прымаць неабходныя захады для паведамлення даўжнікам і крэдыторам пра перамену яго імені і нясе рызыку вынікаў, выкліканых адсутнасцю ў гэтых асоб звестак пра перамену яго імені.

Грамадзянін, які перамяніў імя, мае права патрабаваць унясення за свой кошт адпаведных змяненняў у дакументы, аформленыя на яго ранейшае імя.

Улічваючы тое, што асноўныя рысы афіцыйна-дзелавога стылю найбольш ярка праяўляюцца ў адміністрацыйна-канцэлярыскім падстылі, асноўную ўвагу пры паўтарэнні неабходна надаць удасканаленню ўменняў вучняў правільна пісаць некаторыя віды дзелавых папер: заяву, аб'яву, аўтабіяграфію і інш. Арганізаваць працу на гэтым этапе можна наступным чынам. Спачатку дзесяцікласнікі пад кіраўніцтвам настаўніка аналізуюць узор пэўнай дзелавой паперы, звяртаючы ўвагу як на яе змест, моўныя сродкі, так і на знешняе афармленне, затым рэдагуюць адпаведныя дзелавыя паперы, складзеныя не зусім правільна, потым самі ствараюць тэкст гэтага жанру.

Апошнім на этапе паўтарэння функцыянальных стыляў разглядаецца публіцыстычны стыль – разнавіднасць маўлення, якая выкарыстоўваецца ў сферы грамадскіх, грамадска-палітычных адносін. Вучні павінны ўспомніць, што гэта стыль перыядычнага друку, грамадска-палітычнай літаратуры, агітацыйна-прапагандысцкіх выступленняў на мітынгх, сходах і г. д. Прызначэнне публіцыстыкі – паведамляць навіны штодзённага жыцця, культуры, навукі і інш., тлумачыць грамадска-палітычныя пытанні, уздзеініваючы такім чынам на свядомасць людзей. Найбольш пашыранымі жанрамі публіцыстычнага стылю з'яўляюцца артыкулы ў газетах і грамадска-палітычных часопісах, нататкі, рэпартажы, інтэрв'ю, аратарскія выступленні

і інш. Тыповыя рысы публіцыстычнага стылю – эмацыянальнасць, ацэначнасць, вобразнасць, пабуджальнасць.

Для публіцыстычнага стылю характэрна шырокае ўжыванне грамадска-палітычнай лексікі і фразеалогіі, стылістычна афарбаваных слоў. Як і ў мастацкай літаратуры, тут выкарыстоўваюцца метафары, эпітэты, параўнанні і іншыя тропы. У публіцыстычных тэкстах дастаткова часта сустракаюцца назоўнікі ў родным склоне, назоўнікі з суфіксамі –*осць (-асць), -ств(-цтв-), -ізм-, -іст*, дзеясловы ў цяперашнім і прошлым часе, дзеепрыметнікі залежнага стану прошлага часу. Таксама часта выкарыстоўваюцца сінтаксічныя канструкцыі з ярка выражанай экспрэсіўнасцю: клічныя і пабуджальныя сказы, сказы з інверсійным парадкам слоў, сказы-звароты, рытарычныя пытанні і інш.

Узнаўленне і сістэматызацыя ведаў вучняў пра публіцыстычны стыль можа адбывацца на аснове наступнай табліцы:

Публіцыстычны стыль

Сфера выкарыстання	Мэта выкарыстання	Асноўныя стылёвыя рысы	Характэрныя моўныя сродкі
Перыядычны друк, грамадска-палітычная літаратура, выступленні на сходах, мітынгх	Перадача інфармацыі, уздзеянне на свядомасць людзей	Эмацыянальнасць, адкрыта і ашаннальнасць, вобразнасць, пабуджальнасць	Грамадска-палітычная, стылістычна афарбаваная лексіка і фразеалогія, высокая частотнасць назоўнікаў у родным склоне, назоўнікаў з суфіксамі – <i>осць (-асць), -ств(-цтв-), -ізм-, -іст</i> , клічныя і пабуджальныя сказы, сказы з інверсійным парадкам слоў, сказы-звароты, рытарычныя пытанні і інш.

Пасля працы з табліцай вучням можна прапанаваць наступныя заданні:

1. Прачытайце тэкст. Вызначце, у якой сферы грамадскіх адносін і для чаго ён выкарыстоўваецца. Якія стылёвыя рысы ўласцівыя тэксту? Знайдзіце ў тэксце моўныя сродкі, характэрныя для публіцыстычнага стылю.

Па волі гістарычнага лёсу беларусы амаль заўсёды мелі патрэбу ў абароне сваёй старажытнай мовы і культуры. З тымі ж клопатамі ім даводзіцца мець справу і ў XXI стагоддзі. Хаця сёння беларуская мова заканадаўча аформлена як дзяржаўная і з поўным правам можа прэтэндаваць на выкананне дзяржаўна-адміністрацыйнай, палітычнай, культурна-асветніцкай і навуковай функцый, зноў, як ні дзіўна, востра

стаіць пытанне пра яе выжыванне. На нашых вачах нацыянальная мова бялітасна выцясняяцца з усіх сфер грамадскага жыцця. Ці не надзвычай трывожны сімптом? Мала сказаць, што гэта вельмі дрэнна, гэта — бяда, гэта — трагедыя. Тут ёсць нешта ненармальнае, таму што, як зазначаў вядомы рускі пісьменнік Канстанцін Паустоўскі, «по отношению каждого человека к своему языку можно совершенно точно судить не только о его культурном уровне, но и о его гражданской ценности. Истинная любовь к своей стране немыслима без любви к своему языку. Человек, равнодушный к своему языку,— дикарь. Он вредоносен по своей сути потому, что его безразличие к языку объясняется полнейшим безразличием к прошлому, настоящему и будущему своего народа». Ёсць над чым задумацца.

Ні адзін свядомы чалавек не стане адмаўляцца ад сваёй мовы! Для яго яна — багаты дар, адзін з найвышэйшых духоўных здабыткаў, незаменны сродак нацыянальнага самавыражэння. Толькі яна ўвагабляе ў сабе ўсё тыповае, спецыфічнае для культуры таго ці іншага народа, і таму толькі яна ў стане данесці сапраўды нацыянальную сутнасць яго духоўных і культурных набыткаў.

Паводле В. Лемцюговай

+ Перакладзіце словы К. Паустоўскага на беларускую мову. Якія яшчэ выказванні вядомых людзей пра родную мову вы ведаеце?

2. Прачытайце тэкст. Вызначце, да якога жанру публіцыстычнага стылю ён адносіцца. Якая асноўная мэта тэкстаў гэтага жанру? Якім патрабаванням яны павінны адпавядаць?

Днямі на паліцах беларускіх кнігарняў з'явіўся даведнік для абітурыентаў вышэйшых навучальных устаноў, надрукаваны ў выдавецтве “Вышэйшая школа”.

Даведнік змяшчае звесткі па ўсіх ВНУ: іх адрасы, web-сайты, інфармацыю пра спецыяльнасці, тэрміны і форму навучання, формы уступных іспытаў, тэрміны падачы дакументаў, арыенціровачны кошт навучання, планы прыёму на гэты год і інш. У даведніку прыведзены праграмы ўступных іспытаў і ўдакладненыя правілы прыёму. Акрамя таго, можна знайсці звесткі пра ўсе формы даінстытуцкай падрыхтоўкі (падрыхтоўчыя аддзяленні, курсы і г. д.), інфармацыю для тых, хто хоча атрымаць другую вышэйшую адукацыю (у тым ліку паралельна), прайсці перападрыхтоўку, павысіць кваліфікацыю ці прадоўжыць навучанне ў магістратуры, аспірантуры, дактарантуры.

У бліжэйшы час у кнігагандлёвай сетцы краіны павінны з'явіцца таксама даведнікі для абітурыентаў, якія плануюць паступаць у сярэднія спецыяльныя і прафесійна-тэхнічныя ўстановы Рэспублікі Беларусь.

Паводле Н. Нікалаевай (“Звязда”, 4 красавіка 2008 г.)

3. Стварыце тэкст пэўнага жанру на грамадска-палітычную ці маральна-этычную тэму. Пры падрыхтоўцы тэксту ўлічыце тыя патрабаванні, якія прад'яўляюцца да твораў публіцыстыкі.

На заключным этапе паўтарэння і сістэматызацыі ажыццяўляецца праца з тэкстамі ўсіх вывучаных стыляў, пры гэтым можна выкарыстоўваць розныя метады фарміравання ўменняў і навыкаў, напрыклад:

- 1) самастойны падбор вучнямі тэкстаў розных стыляў;
- 2) стылістычны аналіз тэксту па наступным плане: а) сфера выкарыстання; б) мэта выкарыстання; в) жанры маўлення; г) асноўныя стылёвыя рысы; д) характэрныя моўныя сродкі (на лексічным, марфалагічным, сінтаксічным узроўнях);
- 3) супастаўленне тэкстаў розных стыляў з мэтай абгрунтавання выбару моўных сродкаў у залежнасці ад маўленчай сітуацыі;
- 4) стылістычную трансфармацыю тэкстаў;
- 5) рэдагаванне тэкстаў розных стыляў;
- 6) канструяванне сказаў, якія маюць пэўную стылістычную афарбоўку;
- 7) падрабязны пераказ тэксту пэўнага стылю;
- 8) пераклад тэкстаў пэўнага стылю;
- 9) стварэнне тэкстаў на адну і тую ж тэму, але ў розных стылях;
- 10) стварэнне связных вусных і пісьмовых выказванняў у пэўным стылі і інш.

Улічваючы, што беларуская мова пры паступленні ў сярэднія спецыяльныя і вышэйшыя навучальныя ўстановы здаецца ў тэставай форме, можна прапанаваць і такія заданні:

1. Адзначце пункт, у якім пералічаны стылёвыя рысы, ўласцівыя афіцыйна-дзелавому стылю:

- а) *эмацыянальнасць, адкрытая ацэнчанасць, вобразнасць, пабуджальнасць;*
- б) *ласчнасць, дакладнасць, аб'ектыўнасць, абагульненасць; адносіны да з'яў і падзей не выражаны;*
- в) *вобразнасць, эмацыянальнасць; адносіны да з'яў і падзей выражаны;*
- г) *канстатацыйна-прадпісальны характар тэкстаў, дакладнасць, высокая ступень стандартызацыі, несабовасць выкладу;*
- д) *экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць, жывое, вольнае ў выбары слоў і выразаў маўленне, выразна бачны адносіны аўтара да суб'ядніка.*

2. Адзначце пункт, у якім пералічаны моўныя сродкі, характэрныя навуковаму стылю:

- а) *грамадска-палітычная, стылістычна афарбаваная лексіка і фразеалогія, высокая частотнасць назоўнікаў у родным склоне, назоўнікаў з суфіксамі–осць (-асць), -ств(-цтв-), -ізм-, -іст, клічныя і пабуджальныя*

сказы, сказы з інверсійным парадкам слоў, сказы-звароты, рытарычныя пытанні;

б) лексіка справаводства, моўныя штампы, адсутнасць эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі; частае выкарыстанне аддзеяслоўных назоўнікаў, адносных прыметнікаў, адсутнасць форм 1-й і 2-й асобы займеннікаў і дзеясловаў; складаныя сказы, дзеепрыметнікавыя і дзеепрыслоўныя звароты, канструкцыі са складанымі злучнікамі і адыменнымі прыназоўнікамі;

в) тэрміны, словы з прамым значэннем, абстрактная лексіка; перавага назоўнікаў і прыметнікаў над дзеясловамі; сказы з прамым парадкам слоў, з дзеепрыметнікавымі і дзеепрыслоўнымі зваротамі, з аднароднымі членамі, складаназалежныя сказы, апавядальныя сказы.

3. Прачытайце тэкст і адзначце, якія характарыстыкі яму адпавядаюць:

а) сфера выкарыстання – мастацкія творы;

б) мэта выкарыстання – уздзеянне на свядомасць людзей, перадаючы пэўную інфармацыю;

в) жанр – даклад на навуковую тэму;

г) асноўныя стылявыя рысы – эмацыянальнасць, адкрытая ацэначнасць, вобразнасць, пабуджальнасць;

д) моўныя асаблівасці – тэрміны, словы з прамым значэннем, абстрактная лексіка; перавага назоўнікаў і прыметнікаў над дзеясловамі; сказы з прамым парадкам слоў, з дзеепрыметнікавымі і дзеепрыслоўнымі зваротамі, з аднароднымі членамі, складаназалежныя сказы, апавядальныя сказы;

е) стыль мастацкі.

Кніга – гэта вечны, незгасальны агонь людскога сэрца і розуму. На працягу вякоў яна была адным з самых дакладных сродкаў перадачы інфармацыі і вопыту ад аднаго пакалення да другога. Яна сведка чалавечага прагрэсу. І сёння, не зважаючы на новыя тэхнічныя сродкі фіксацыі і перадачы інфармацыі, кніга надзейна служыць і надалей будзе нязменна служыць чалавеку. Таму чытайце, любіце і шануйце кнігу!

4. Устаноўце адпаведнасць паміж сказамі і іх характарыстыкай па стылявой прыналежнасці.

А. Дубы стаялі маўклівыя, паважныя, ні адзін лісток не трапятаўся на іх.	1. Навуковы стыль
Б. На Гомельшчыне ў мінулы аўторак два раёны завяршылі ўборку збожжа.	2. Афіцыйна-дзелавы стыль
В. Эй, Васіль! Ты куды так хутка шпацыруеш?	3. Публіцыстычны стыль
Г. Устарэлыя словы падзяляюцца на архаізмы і гістарызмы.	4. Стыль мастацкай літаратуры
Д. Рэгістрацыя ўдзельнікаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі	5. Размоўны стыль

будзе ажыццяўляцца 28 мая з 8.00 да 10.00 у аўдыторыі 115.

Е. Рыхтуючыся да 900-годдзя Давыд-Гарадка, нам удалося шмат чаго зрабіць: цэнтральная плошча атрымала сучасны выгляд, у яе цэнтры паўстала бронзавая фігура князя Давыда.

Ж. Асноўная маса каметы сканцэнтраваная ў яе ядры, якое складаецца са звычайнага лёду, змерзлых газаў і цвёрдых часціц.

А _ Б _ В _ Г _ Д _ Ж _

Пры рабоце па стылістыцы пажадана арганізоўваць і бягучае паўтарэнне іншага матэрыялу, паказваючы, што веданне мовы на ўсіх яе ўзроўнях неабходна для стварэння выказванняў у любым стылі. Рэалізацыі такой задачы будзе садзейнічаць, напрыклад, наступнае практыкаванне:

Прачытайце тэкст. Перакладзіце пункт ілюбнага дагавора на беларускую мову так, каб, згодна з ім, у выпадку скасавання шлюбу 85% маёмасці засталася за Ігарам.

Золотое правило составляющего документ таково: в тексте деловой бумаги не бывает мелочей, поскольку незнание очевидных языковых норм может иногда обернуться большими неприятностями.

Рассмотрим реальный случай. Игорь и Ирина решили пожениться. После свадьбы их семья стала носить фамилию Семенюк. Официально оформляя свои отношения, Игорь (крепко стоящий на ногах бизнесмен) и Ирина (студентка одного из профессиональных училищ) составили брачный договор, один из пунктов которого гласил: «Стороны, действуя по взаимному и добровольному согласию, договорились о том, что в случае расторжения брака раздел совместно нажитого ими в браке имущества, являющегося общей собственностью супругов, проводится в следующем порядке: 85 % указанного имущества является собственностью И. Семенюк, 15% – собственностью другой стороны настоящего контракта».

Через какое-то время эта семейная пара решила развестись. Согласно брачному договору, 85 % совместно нажитого имущества досталось... ни дня не проработавшей женской половине четы Семенюк. Хороший повод подумать о недостаточном знании языка автором брачного договора. Когда в школе изучали особенности склонения имён и фамилий, этот человек, видимо, отсутствовал.

По А. Бондаревой

Такім чынам, у працэсе сістэматызацыі ведаў пра стылі маўлення ўдакладняецца і пашыраецца ўяўленне дзесяцікласнікаў пра стылістыку як раздзел навукі аб мове, удасканальваюцца ўменні старшакласнікаў аналізаваць тэксты рознай стылявой прыналежнасці, развіваюцца творчыя здольнасці вучняў.

Звесткі пра аўтара.

Уладзімір Паўлавіч Саўко, кандыдат педагагічных навук, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка.

*Хатні адрас: 220039, г. Мінск, вул. Варанянская, д. 3, корп. 1, кв. 139.
Хатні тэлефон: 228-02-96.*

Пашпарт серыі МР2106381, асабісты № 3170461A039PB6, выдадзены 13. 04. 2006 г. Кастрычніцкім РУУС г. Мінска.

Страховы нумар: 3170461A039PB6.